

سرشناسه	: یوسف زاده، حسن، ۱۳۵۵ -
عنوان و نام پدیدآور	: به‌سوی حیات معقول / حسن یوسف‌زاده، محمدعلی نظری.
مشخصات نشر	: قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی <small>علیه السلام</small> ، انتشارات، ۱۳۹۸.
مشخصات ظاهری	: ۲۷۹ ص.
فروست	: انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی <small>علیه السلام</small> ؛ ۱۴۵۸. جامعه‌شناسی؛ ۵۱.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۴۴۴-۲۲۱-۳
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیبا.
یادداشت	: کتابنامه: ص. [۲۷۵] - ۲۷۹؛ همچنین به‌صورت زیرنویس.
موضوع	: جعفری تبریزی، محمدتقی، ۱۳۰۲ - ۱۳۷۷. -- دیدگاه درباره پیشرفت.
موضوع	: Jafari Tabrizi, Muhammad Taghi -- Views on progress
موضوع	: پیشرفت - فلسفه.
موضوع	: Progress - Philosophy
شناسه افزوده	: نظری، محمدعلی، ۱۳۵۰ -
شناسه افزوده	: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی <small>علیه السلام</small> . انتشارات.
رده‌بندی کنگره	: BBR۱۳۳۲
رده‌بندی دیویی	: ۱/۱۸۹
شماره کتاب‌شناسی ملی	: ۵۸۵۷۴۹۴

به سوی حیات معقول

حسن یوسفزاده

عضو هیأت علمی جامعه المصطفی العالمیه

محمدعلی نظری

انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی
قدس سرافراز

۱۳۹۸

شماره ردیف ۱۴۵۸
شماره موضوعی جامعه‌شناسی - ۵۱
۱۳۹۸-۲۴

■ به سوی حیات معقول

- مؤلف: حسن یوسف‌زاده و محمدعلی نظری
- ناشر: انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)
- چاپ: وفا
- نوبت و تاریخ چاپ: اول، پاییز ۱۳۹۸
- شمارگان: ۳۰۰
- قیمت: ۴۰۰۰۰ تومان

- دفتر مرکزی: قم، خیابان شهدا، کوی ممتاز، پلاک ۳۸
- تلفن و نمابر: ۰۲۵-۳۷۷۴۲۳۲۴
- شعبه تهران: خیابان انقلاب، بین خیابان ۱۲ فروردین و شهید منیرى جاوید، ساختمان شماره ۳۱۰، طبقه سوم، واحد ۱۱۲
- تلفن و نمابر: ۰۲۱-۶۶۴۶۶۱۲۱
- شعبه مؤسسه امام خمینی (ره): قم، بلوار امین، بلوار جمهوری اسلامی، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)
- تلفن: ۰۲۵-۳۲۱۱۳۶۲۹

سخن مرکز

انقلاب اسلامی ایران مبتنی بر هویت اسلامی، با هدف احیای فرهنگ و تمدن اسلامی و ساختن جامعه‌ای پیشرفته که تأمین‌کننده سعادت دنیا و آخرت انسان باشد، به وقوع پیوست؛ جامعه‌ای که از آخرین دستاوردهای علمی و فناوری برخوردار شده باشد و آن‌ها را برای نیل به ارزش‌های متعالی اسلام به‌کار گیرد. رسیدن به چنین هدفی مستلزم داشتن الگویی جامع است. این الگو باید به روشی تدوین شود که از یک‌سو، امکان دستیابی افراد جامعه به حیات طیبه را فراهم آورد، و از سوی دیگر، قابلیت آن را داشته باشد که به جهان عرضه شود. بدیهی است که چنین الگویی با آنچه از سوی تمدن غربی عرضه شده و به الگوهای توسعه معروف‌اند، تفاوت بنیادین خواهد داشت.

به دلیل عدم پذیرش چنین مدلی از توسعه‌یافتگی، مقام معظم رهبری علیه‌السلام، واژه پیشرفت را به‌جای توسعه برگزیدند و فرمودند:

«ممکن است پیشرفتی که ما می‌گوییم، با آنچه که امروز از مفهوم توسعه در دنیا فهمیده می‌شود، وجوه مشترکی داشته باشد - که حتما دارد - اما در نظام واژگانی ما، کلمه پیشرفت معنای خاص خودش را داشته باشد که با توسعه در نظام واژگانی امروز غرب، نایستی اشتباه بشود. آنچه ما دنبال هستیم، لزوماً توسعه غربی - با همان مختصات و با همان شاخص‌ها - نیست»^۱.

۱. مقام معظم رهبری علیه‌السلام در دیدار با استادان و دانشجویان کردستان، ۱۳۸۸/۲/۲۷.

مرکز پژوهش کاربردی اقتصادی اجتماعی قدر، در راستای تحقق منویات مقام معظم رهبری علیه السلام جهت تدوین الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، تمرکز خود را بر تدوین اهداف، مبانی، راهبردها و شاخص‌های این الگو قرار داد. تحقیق حاضر از مجموعه فعالیت‌های پژوهشی است که به همت حجت‌الاسلام دکتر حسن یوسف‌زاده (عضو هیئت علمی جامعه المصطفی علیه السلام العالمیه و پژوهشگر مرکز قدر) با همکاری محمدعلی نظری انجام پذیرفته است. این نوشتار تلاش می‌کند تا مبانی و اصول زیربنایی پیشرفت را بر اساس اندیشه‌های علامه جعفری بازسازی نماید. از آقایان دکتر حسین رضایی و حجت‌الاسلام دکتر سید محمدکاظم رجایی که با ارزیابی‌های دقیق و عالمانه‌ی خود نقش زیادی در ارتقای کیفی این اثر داشته‌اند، صمیمانه سپاسگزاری می‌شود. همچنین از حمایت‌های مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، شورای علمی مرکز پژوهش کاربردی اقتصادی اجتماعی قدر و معاونت پژوهش و انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی علیه السلام که در به ثمر رسیدن این اثر کارساز بوده است، به‌طور ویژه قدردانی می‌کنیم و از خدای بزرگ برای آن‌ها اجر و پاداش فراوان مسئلت داریم.

مرکز پژوهش کاربردی اقتصادی اجتماعی قدر

مقدمه معاونت پژوهش

حقیقت اصیل ترین، جاودانه ترین و زیباترین راز هستی و نیاز آدمی است که سلسله مؤمنان و عالمان صادق چه جان‌ها که در راه آن نباخته، و جاهلان و باطل پرستان چه توطئه‌ها و ترفندها که برای محو و مسخ آن نساخته‌اند. چه تلخ واقعیتی است مظلومیت حقیقت، و چه شیرین حقیقتی است این واقعیت که در مصاف همیشگی حق و باطل، حق سربلند و سرفراز است و باطل ازین رفتنی و نگونسار. این والا و بالانشینی حقیقت، گذشته از سرشت حق، وام‌دار کوشش‌های خالصانه و پایان‌ناپذیر حقیقت‌جویانی است که در عرصه نظر و عمل کمر همت محکم بسته و از دام و دانه دنیا رسته‌اند، و در این میان نقش و تأثیر ادیان و پیامبران الهی، و به‌ویژه اسلام و پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و جانشینان برحق و گرامی او علیهم السلام، برجسته‌ترین است.

دانشمندان نام‌آور شیعه رسالت خطیر و بی‌نظیر خویش را بهره‌گیری از عقل و نقل و غوص در دریای معارف قرآن و برگرفتن گوهر ناب حقیقت از سیره آن پیشوایان و عرضه آن به عالم بشری و دفاع جانانه در برابر هجوم ظلمت پرستان حقیقت‌گریز دانسته و در این راه دیده‌ها سوده و جان‌ها فرسوده‌اند. اکنون در عصر بحران معنویت که دشمنان حقیقت و آدمیت هر لحظه با تولید و انتشار فزون از شمار آثار نوشتاری و دیداری و به‌کارگیری انواع ابزارهای پیشرفته

سخت‌افزاری و نرم‌افزاری در عرصه‌های گوناگون برای سیطره بر جهان می‌کوشند، رسالت حقیقت‌خواهان و اندیشمندان حوزوی و دانشگاهی، به‌ویژه عالمان دین، بس عظیم‌تر و سخت‌دشواری‌تر است.

در جهان تشیع، پژوهشگران حوزوی در علوم فلسفی و کلامی، تفسیری و حدیثی، فقهی و اصولی و نظایر آن کارنامه درخشانی دارند، و تأملات ایشان بر تارک پژوهش‌های اسلامی می‌درخشد. در زمینه علوم طبیعی و تجربی و فناوری‌های جدید نیز پژوهشگران ما تلاش‌هایی چشمگیر کرده، گام‌هایی نویدبخش برداشته و به جایگاه درخور خویش در جهان نزدیک شده‌اند، و می‌کوشند تا با فعالیت‌های روزافزونشان مقام شایسته خویش را در صحنه علمی بین‌المللی باز یابند، ولی در قلمرو پژوهش‌های علوم اجتماعی و انسانی تلاش‌های دانشمندان این مرزوبوم آن‌گونه که شایسته نظام اسلامی است به بار ننشسته و آنان گاه به ترجمه و اقتباس نظریات دیگران بسنده کرده‌اند. در این زمینه کمتر می‌توان رد پای ابتکارات و به‌ویژه خلاقیت‌های برخاسته از مبانی اسلامی را یافت و تا رسیدن به منزلت مطلوب راهی طولانی و پرچالش درپیش است. از این‌رو، افزون بر استنباط، استخراج، تفسیر و تبیین آموزه‌های دینی و سازمان‌دهی معارف اسلامی، کاوش در مسائل علوم انسانی و اجتماعی از دیدگاه اسلامی و تبیین آن‌ها از مهم‌ترین اهداف و اولویت‌های مؤسسات علمی به‌ویژه مراکز پژوهشی حوزه‌های علمیه است.

مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی علیه‌السلام در پرتو تأییدات رهبر کبیر انقلاب اسلامی و حمایت‌های بی‌دریغ خلف صالح وی، حضرت آیت‌الله خامنه‌ای علیه‌السلام از آغاز تأسیس بر اساس سیاست‌ها و اهداف ترسیم‌شده از سوی حضرت آیت‌الله محمدتقی مصباح یزدی «دامت برکاته» به امر پژوهش‌های

ج مقدمه معاونت پژوهش

علمی و دینی اهتمام داشته و در مسیر برآوردن نیازهای فکری و دینی جامعه، به پژوهش‌های بنیادی، راهبردی و کاربردی پرداخته است. معاونت پژوهش مؤسسه برای تحقق این مهم، افزون بر برنامه‌ریزی و هدایت دانش‌پژوهان و پژوهشگران، در زمینه نشر آثار محققان نیز کوشیده و بحمدالله تاکنون آثار ارزنده‌ای را در حد توان خود به جامعه اسلامی تقدیم کرده است.

کتاب پیش روی، پژوهشی است در قلمرو الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت که با تلاش پژوهشگر ارجمند جناب حجت‌الاسلام دکتر حسن یوسف‌زاده با همکاری محمدعلی نظری در مرکز پژوهش کاربردی اقتصادی اجتماعی قدر نگارش یافته است. هدف اصلی نویسندگان بازسازی مبانی و اصول زیربنایی پیشرفت بر اساس اندیشه‌های علامه جعفری رحمته‌الله علیه می‌باشد.

معاونت پژوهش از مؤلف محترم و استاد ارجمند جناب آقای دکتر پرویز داودی، اعضای شورای علمی مرکز پژوهش کاربردی اقتصادی اجتماعی قدر که با ارائه نظرهای سودمندان، بر اتقان و غنای اثر افزوده‌اند، صمیمانه سپاسگزاری می‌کند و توفیق روزافزون ایشان را از خداوند منان خواستار است.

معاونت پژوهش مؤسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی رحمته‌الله علیه

فهرست مطالب

سخن مرکز	أ
مقدمه معاونت پژوهش	ت
فصل اول: کلیات و مفاهیم	۱
مقدمه اول	۱
مقدمه دوم	۳
۱- مبانی و مفاهیم مرتبط	۴
۱-۱- مبانی	۵
۱-۲- مبادی	۹
۱-۳- اصل	۱۲
۱-۴- اصل موضوعه و متعارفه	۱۳
۱-۵- انگاره و پیش‌فرض	۱۵
۱-۶- جهان‌بینی و پارادایم	۱۸
۲- نتیجه‌گیری	۲۰
فصل دوم: پیشرفت به مثابه «حیات معقول»	۲۳
مقدمه	۲۳
۱- حیات معقول در مقابل حیات طبیعی	۲۴
۲- نمودها و آثار حیات طبیعی	۲۴
۲-۱- تخدیر و ناهشیاری	۲۴
۲-۲- عشق‌های مسخ‌شده	۲۶

- ۲۶..... ۲-۳- رویاروی حق و قدرت
- ۲۷..... ۲-۴- از خودبیگانگی
- ۲۹..... ۲-۵- خودپرستی و خودمحوری
- ۳۰..... ۲-۶- شالوده‌ریزی روابط اجتماعی بر مبنای سودجویی
- ۳۰..... ۲-۷- زندگی عرصه تنازع و بقا
- ۳۱..... ۲-۸- نگاه ابزاری به دیگران
- ۳۱..... ۲-۹- ویران کردن طبیعت و محیط‌زیست
- ۳۱..... ۲-۱۰- رابطه زن و مرد بر اساس هوس‌های جنسی
- ۳۲..... ۲-۱۱- بست شدن احساسات و عواطف عالی انسانی
- ۳۲..... ۲-۱۲- توجیه وسیله با هدف
- ۳۳..... ۲-۱۳- معارضه غیرمنطقی با سنت
- ۳۳..... ۲-۱۴- گم کردن هدف و فلسفه زندگی
- ۳۴..... ۲-۱۵- بی‌اطمینانی و نگرانی از آینده
- ۳۴..... ۲-۱۶- بلا تکلیف ماندن هنر
- ۳۵..... ۲-۱۷- تقلید و عادت‌وارگی
- ۳۵..... ۲-۱۸- برداشت محدود و سطحی از اختیار و آزادی
- ۳۸..... ۲-۱۹- ناتوانی از تنظیم رابطه فرد و اجتماع
- ۴۱..... ۳- ارکان حیات معقول
- ۴۱..... ۳-۱- زندگی
- ۴۸..... ۳-۲- عقلانیت
- ۵۴..... ۴- عناصر و مؤلفه‌های حیات معقول
- ۵۴..... ۴-۱- آگاهی و معرفت
- ۵۵..... ۴-۲- تنظیم نیروها و فعالیت‌ها در مسیر هدف‌های تکاملی
- ۵۶..... ۴-۳- قرار گرفتن شخصیت انسان در مسیر ساخته‌شدن
- ۵۶..... ۴-۴- ورود به هدف اعلای زندگی
- ۵۷..... ۴-۵- مسیر هدف‌های تکاملی
- ۵۸..... ۵- نتیجه‌گیری (امکان تحقق حیات معقول)

.....	فصل سوم: شئون زندگی انسانی در حیات معقول	۶۵
.....	۱- نظام شخصیت	۶۶
.....	۲- اخلاق	۶۶
.....	۳- حقوق	۶۸
.....	۴- روابط اجتماعی	۶۹
.....	۵- علم	۷۰
.....	۶- جهان‌بینی	۷۱
.....	۷- هنر	۷۳
.....	۸- سیاست	۷۵
.....	۹- اقتصاد	۷۶
.....	۱۰- تعلیم و تربیت	۷۷
.....	۱۱- نتیجه‌گیری	۷۸
.....	فصل چهارم: روش‌شناسی کشف مبانی پیشرفت	۸۱
.....	۱- مقدمه	۸۱
.....	۱-۱- روش تحلیلی	۸۱
.....	۱-۲- روش ترکیبی	۸۳
.....	۲- روش کشف نظریه و ارائه دیدگاه	۸۴
.....	۲-۱- استناد به قرآن کریم	۸۴
.....	۲-۲- استناد به روایات	۸۵
.....	۲-۳- تمسک به قراین کلامی	۸۶
.....	۲-۴- استناد به آرا و اندیشه‌های سایر شارحان	۸۶
.....	۲-۵- استناد به شعر	۸۷
.....	۳- نتیجه‌گیری	۸۸
.....	فصل پنجم: مبانی پایه‌ای پیشرفت	۹۱
.....	مقدمه	۹۱
.....	۱- مبانی هستی - مبدانشناختی	۹۴

- ۹۵..... ۱-۱ وابستگی هستی به خداوند
- ۹۶..... ۱-۲ نظم و قانون‌مندی هستی
- ۹۷..... ۱-۳ ماهیت دستوری بودن قوانین حاکم بر هستی
- ۹۹..... ۱-۴ اتصال و ارتباط اجزای هستی
- ۹۹..... ۱-۵ هدف‌داری هستی
- ۱۰۰..... ۱-۶ افاضه قوانین طبیعت از ماورای آن
- ۱۰۱..... ۱-۷ احاطه خداوند بر عالم هستی
- ۱۰۲..... ۱-۸ حق‌مداری هستی
- ۱۰۳..... ۱-۹ کمال و پیشرفت مطلوب خداوند
- ۱۰۴..... ۲-۱ مبانی جهان - ارزش شناختی
- ۱۰۴..... ۲-۱ آیت بودن جهان
- ۱۰۵..... ۲-۲ تشکیل جهان از دو قلمروی «هست‌ها» و «بایدها»
- ۱۰۶..... ۲-۳ جهان بایدها تابع جهان هست‌ها
- ۱۰۸..... ۲-۴ نیاز به هدایت الهی
- ۱۰۹..... ۲-۵ اصل عمل و عکس‌العمل
- ۱۱۰..... ۲-۶ اصل کیفر و پاداش
- ۱۱۰..... ۲-۷ ضرورت حسابرسی یا معاد
- ۱۱۲..... ۲-۸ اصل حرکت به سوی مقصد نهائی
- ۱۱۳..... ۲-۹ اصل برتری هدف
- ۱۱۴..... ۲-۱۰ عبودیت به مثابه هدف اعلای زندگی
- ۱۱۵..... ۳-۱ مبانی معرفت‌شناختی
- ۱۱۵..... ۳-۱ امکان شناخت
- ۱۱۶..... ۳-۲ مراحل شناسایی
- ۱۱۷..... ۳-۳ وسایل و ابزارهای شناسایی
- ۱۱۸..... ۳-۴ شناسایی و بازیگری ذهن
- ۱۲۱..... ۳-۵ امکان غلبه بر محدودیت‌های دستگاه شناخت

۱۲۲	۳-۶- شیوه‌های شناسایی
۱۲۴	۳-۷- معیار سنجش شناخت
۱۲۵	۴- مبانی انسان‌شناختی
۱۲۵	۴-۱- مقدمه
۱۲۹	۴-۲- رابطه انسان با خدا
۱۳۰	۴-۳- رابطه انسان با خویشتن
۱۳۲	۴-۴- رابطه انسان با جامعه (رابطه انسان باهم نوع)
۱۳۳	۴-۵- رابطه انسان با جهان هستی
۱۳۶	۵- مبانی اجتماع‌شناختی
۱۳۶	۵-۱- مقدمه
۱۳۸	۵-۲- وحدت انسان‌ها
۱۴۰	۵-۳- تلازم اتحاد و اختلاف
۱۴۱	۵-۴- قانونمندی جامعه و تاریخ
۱۴۲	۵-۵- آگاهی و اراده، مجرای قانونمندی جامعه و تاریخ
۱۴۳	۵-۶- پیچیدگی مکانیسم قانونمندی و علیت اجتماعی
۱۴۴	۵-۷- باز بودن «سیستم اجتماعی» نسبت به ماورای طبیعت
۱۴۵	۵-۸- ضرورت تفکیک عوامل ضروری و عوامل تعیین‌کننده حیات بشری
۱۴۸	۵-۹- دخالت اراده قدسی
۱۴۹	۵-۱۰- جریان اراده الهی از مجرای عمل اختیاری انسان
۱۵۰	۵-۱۱- سودمندی به حال انسان‌ها، عامل ماندگاری
۱۵۱	۵-۱۲- حق محوری مسیر پیشرفت
۱۵۲	۵-۱۳- عدالت ابزار پیشرفت
۱۵۳	۶- مبانی فرهنگ‌شناختی
۱۵۸	۶-۱- حکمت‌وارگی
۱۵۹	۶-۲- توجیه معقول پرسش‌های وجودی
۱۶۰	۶-۳- مستند بودن به تعقل سلیم و احساسات تصعید شده

- ۴- سودمندی مادی و معنوی ۱۶۰
- ۵- هماهنگی خرده‌فرهنگ‌ها با فرهنگ دینی ۱۶۱
- ۶- ابتدا بر اصول ثابت معقول ۱۶۱
- ۷- مبانی تمدن‌شناختی ۱۶۱
- مقدمه ۱۶۱
- ۷-۱- خودخواهی مثبت ۱۶۴
- ۷-۲- تلازم رکود و ایستایی با زوال ۱۶۷
- ۷-۳- تغایر نوسانات متناوب با زوال ۱۶۷
- ۷-۴- روند غیرخطی پیشرفت تمدنی ۱۶۸
- ۷-۵- انسان به‌مثابه‌ی عامل تحولات تمدنی ۱۶۸
- ۷-۶- وابستگی تداوم تمدن به سودمندی و نافع بودن آن ۱۶۹
- ۷-۷- روحیه‌ی خطرپذیری ۱۷۰
- ۷-۸- نقش نخبگان ۱۷۱
- ۷-۹- نقش ظلم در فروپاشی تمدن ۱۷۱
- ۷-۱۰- نقش فساد در فروپاشی تمدن ۱۷۲
- ۸- نتیجه‌گیری ۱۷۲
- فصل ششم: مبانی عام عرصه‌ای ۱۷۷
- ۱- مبانی عرصه اجتماعی ۱۷۷
- ۱-۱- مقدمه ۱۷۷
- ۱-۲- تنظیم منطقی رابطه فرد و اجتماع ۱۷۸
- ۱-۳- نظم و هماهنگی ۱۷۹
- ۱-۴- مشارکت اجتماعی ۱۸۰
- ۱-۵- تکامل اخلاقی ۱۸۲
- ۱-۶- استیفای حق کمال ۱۸۳
- ۱-۷- انس و الفت با بندگان خدا ۱۸۴
- ۱-۸- تعاون و همیاری ۱۸۵

۱۸۶	۱-۹- تکریم انسان
۱۸۶	۱-۱۰- قانون مداری
۱۸۶	۱-۱۱- انصاف نسبت به همه
۱۸۷	۲- مبانی عرصه سیاسی
۱۸۷	۲-۱- مقدمه
۱۸۸	۲-۲- حاکمیت الهی
۱۸۹	۲-۳- ولایت فقیه
۱۹۰	۲-۴- تلازم سیاست و دیانت
۱۹۲	۲-۵- شوری و مشورت
۱۹۳	۲-۶- عدالت خواهی
۱۹۴	۲-۷- حق مداری
۱۹۴	۲-۸- تضمین آزادی های معقول
۱۹۵	۲-۹- شایسته سالاری
۱۹۶	۲-۱۰- تحصیل رضایت معقول جامعه
۱۹۷	۳- مبانی عرصه اقتصاد
۱۹۷	مقدمه
۲۰۰	۳-۱- اقتصاد وسیله ی حفظ حیات برای همه انسان ها
۲۰۱	۳-۲- اقتصاد به عنوان وسیله نه هدف
۲۰۱	۳-۳- اقتصاد به مثابه ستون فقرات اجتماع
۲۰۲	۳-۴- معنویت محرک پایه ی پیشرفت مادی
۲۰۳	۳-۵- راکد کردن ثروت مایه عذاب الهی
۲۰۳	۳-۶- ضرورت تداول ثروت
۲۰۴	۳-۷- جریان منطقی اموال
۲۰۵	۳-۸- ممنوعیت احتکار و انحصار
۲۰۶	۳-۹- ممنوعیت اسراف و ضایع کردن ثروت
۲۰۶	۴- مبانی عرصه حقوق

- ۴-۱- حق حیات شایسته ۲۰۷
- ۴-۲- حق کرامت انسانی ۲۰۷
- ۴-۳- حق تعلیم و تربیت ۲۰۹
- ۴-۵- حق آزادی مسئولانه ۲۰۹
- ۴-۶- حق مساوات در برابر قانون ۲۱۰
- ۵- مبانی عرصه تعلیم و تربیت ۲۱۱
- مقدمه ۲۱۱
- ۵-۱- تربیت‌پذیری انسان ۲۱۲
- ۵-۲- فطرت‌مندی انسان ۲۱۳
- ۵-۳- قانونمندی جهان درون ۲۱۴
- ۵-۴- ذوابعاد بودن انسان ۲۱۵
- ۵-۵- استعانت از عقلانیت و حیانی ۲۱۶
- ۵-۶- «تعلیم» توأم با «تربیت» ۲۱۷
- ۵-۷- تدریجی و مستمر بودن ۲۱۷
- ۵-۸- پرورش تعقل برین ۲۱۸
- ۵-۹- تبدیل احساسات خام به احساسات تصعیدشده ۲۱۹
- ۵-۱۰- درک ارزش حیات ۲۲۱
- ۶- نتیجه‌گیری ۲۲۱
- فصل هفتم: خلاصه و نتیجه‌گیری** ۲۲۵
- ۱- حیات معقول به‌مثابه پیشرفت ۲۲۵
- ۲- حیات معقول، منطق نظم اجتماعی ۲۳۱
- ۳- امکان تحقق حیات معقول (پیشرفت) ۲۳۸
- ۴- این‌همانی حیات معقول و حیات طیبه ۲۳۹
- ۵- کنش معقول منتج از حیات معقول ۲۴۱
- ۶- ظرفیت طراحی عرصه‌های پیشرفت ۲۴۹
- ۷- جایگاه محوری دین برای ترسیم الگوی پیشرفت ۲۵۵

۸- سطوح مبانی ۲۵۸

۹- حیات معقول در قامت یک نظریه ۲۶۰

۱۰- ضرورت‌های راهبردی ۲۶۱

۱۰-۱- عقلانیت و حیانی مهم‌ترین راهبرد پیشرفت ۲۶۱

۱۰-۲- زیربنا قرار گرفتن نهاد تعلیم و تربیت ۲۶۳

۱۰-۳- فرجام‌شناسی و ترسیم نظام آرمان‌ها ۲۶۶

۱۰-۴- اهمیت فلسفه مطلق و فلسفه‌های مضاف ۲۶۷

۱۰-۵- حرکت جمعی و مسئولیت‌پذیری برای نیل به پیشرفت ۲۶۸

منابع و مآخذ ۲۷۱

نمایه ۲۷۷